

WONINGEN IN DE DERDE EN VIERDE UITLEG VAN AMSTERDAM

Het verband tussen de woningen en de percelen, en de uitleggen zelf.

INHOUD

Introductie	3
Context derde en vierde uitleg	4
De derde uitleg met zijn woningen	7
De vierde uitleg met zijn woningen	11
Vergelijking	15
Conclusie	23
Bibliografie	25

INTRODUCTIE

Minuutkaart van Amsterdam, door Jacob van Deventer vervaardigd, 1560.
Kaartenkamer Bouwkunde TUDelft

Amsterdam.

Amsterdam groeide in de zeventiende eeuw uit tot één van de grootste steden van de, als toen beter bekende, Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden, met een rijke verzameling aan prestigieuze woningen en andere bezittingen. Het begon echter allemaal klein. Van een dijk die werd aangelegd om de toenmalige bewoners te beschermen, tot een dam die werd aangelegd om handel te kunnen drijven. En handel, dat is nou juist hetgeen wat er mede voor gezorgd heeft dat Amsterdam heeft kunnen worden zoals wij het nu kennen. Want die prestigieuze woningen, waar deze scriptie zich op gaat focussen, hadden niet gebouwd kunnen worden zonder de kennis en het geld dat verdiend werd met handel. Amsterdam had simpelweg niet kunnen functioneren, zoals het heeft gedaan, zonder handel (NPO, 2012).

De stad breidde zich gestaag uit en op de minuutkaart van Jacob van Deventer uit 1560, is te zien dat de mensen zich al buiten de wallen en langs de Amstel gaan vestigen. Er moet een plan komen om ook deze mensen te beschermen tegen de bedreigingen van buitenaf (Meischke et al., 2001). En zo een plan komt er, maar niet op het moment dat de bewoners van deze buiten de stad gevormde wijk dat willen. De tachtigjarige oorlog begint en Amsterdam gaat deze

oorlog aan met het verdedigingsstelsel uit de late middeleeuwen (Abrahamse J., 2010). In de jaren 1585 en 1586 wordt de stad voorzien van nieuwe wallen, waarbij een deel van deze buiten de stad gevormde wijken worden binnengesloten. Maar deze uitbreiding is niet voldoende. In 1585 blokkeren de geuzen de Schelde en er komt een gigantische stroom aan mensen op gang die verhuizen naar het noorden en zodoende ook naar Amsterdam. De stad is te klein en ook nu vestigen de mensen zich weer buiten de verdedigingswerken van de stad. De stad besluit dat er meerdere keren uitgebreid moet worden en doet dat ook, in 1611 en in 1662. Deze uitbreidingen staan beter bekend als de derde en vierde uitleg van Amsterdam, maar er zijn verschillen tussen deze uitleggen in aanpak en uitvoering. De vraag rijst dan ook of er een relatie te vinden is tussen de bouwpercelen en de woningen en de uitleggen zelf, specifiek de woningen die gebouwd zijn in de derde en vierde uitleg. Om dit te onderzoeken zal er een case study gedaan worden waarbij vier woningen met elkaar vergeleken worden. Twee woningen uit de derde uitleg en twee woningen uit de vierde uitleg. Om dit te kunnen onderzoeken zal er aanvankelijk gebruik worden gemaakt van literatuur. Mensen zoals J. Abrahamse, T. Bakker en E. Meijers hebben al veel onderzoek gedaan naar de grote uitleg van Amsterdam, maar zij hebben niet gekeken naar een eventuele relatie tussen de bouwpercelen in de twee grote uitleggen.

Later zal er ook gebruik worden gemaakt van een vergelijkende kaarten studie, waarbij verschillende plattegronden, tekeningen, kaarten en percelen op die kaarten met elkaar vergeleken worden en waaruit vervolgens conclusies getrokken kunnen worden.

Eerst zal er een nog uitgebreidere context gegeven worden die benodigd is om de derde en vierde uitleg met de woningen te kunnen begrijpen. Vervolgens zullen de vier woningen/casussen geïntroduceerd worden per uitleg en zullen deze beschreven worden zoals je ze vanaf de straat kunt zien. Daarna zullen de casussen met elkaar vergeleken worden op basis van de verhouding van de woning tot de omgeving, de grootte van de percelen, op basis van de vorm van de percelen, de oppervlakte van de percelen, maar ook op basis van het uiterlijk van de woningen.

Al deze vergelijkingen zullen uiteindelijk leiden tot een conclusie waarbij de hoofdvraag beantwoordt zal worden: Is er een relatie te vinden tussen de bouwpercelen en de woningen, die gebouwd zijn in de derde en vierde uitleg, en de uitleggen zelf?

CONTEXT DERDE EN VIERDE UITLEG

Geschilderde vogelvluchtkaart van Amsterdam, door Cornelis Anthonisz vervaardigd i.o.v. het stadsbestuur, 1538. Stadsarchief Amsterdam

Ongeveer halverwege de dertiende eeuw wordt er een dam aangelegd in de Amstel. Deze dam verbond de dijken die ondertussen aan weerszijden van de Amstel waren aangelegd. Doordat de Amstel een open verbinding had met de Zuiderzee en daarbij de Noordzee, werd er uitbundig handel gedreven op deze dam (Besselsen, 2022).

Meerdere stadsbranden in de vijftiende eeuw hebben er vervolgens toe geleid dat de stad Amsterdam de vorm kreeg die het heeft. Na de branden werd een groot deel van de stad opnieuw bebouwd, echter ging dat niet meer volgens de principes van de middeleeuwen. De renaissance had zich inmiddels tot de noordelijke Nederlanden doorgedrongen en deze stroming nam de 'mens' als uitgangspunt en gunde deze daarbij ook meer leefruimte (Meijers & Bakker, 2017).

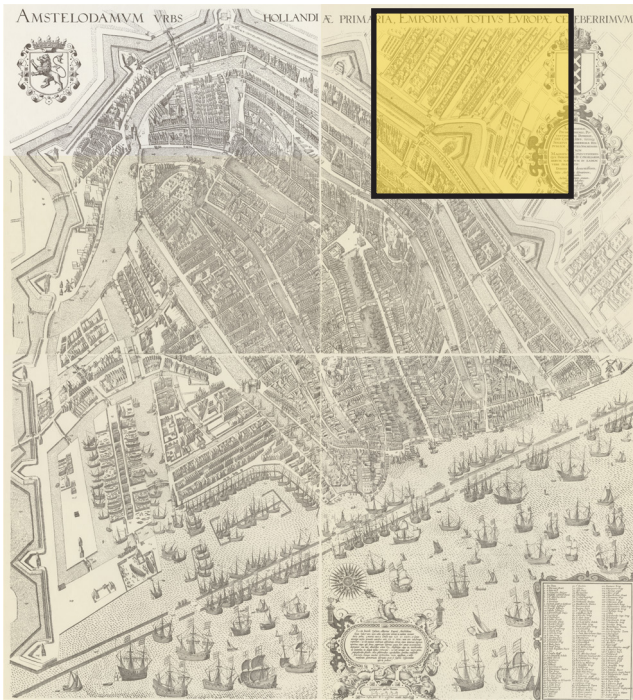
De Eerste Uitleg werd onder andere uitgevoerd om een aantal zwakke punten met betrekking tot de verdediging van de stad te verbeteren. Ook werd deze uitleg uitgevoerd om de scheepsbouw, houthandel en het havengebied meer lucht te geven. Er wordt bijvoorbeeld een omwalling aangelegd om de Lastage. Ook vind er een functieverandering plaats van de Lastage. De haven verplaatst en het gebied wordt bebouwd met gemengde functies, waaronder wonen. Op de kaart van Cornelis Anthonisz is de stad nog te zien van voor de Eerste Uitleg (Meijers & Bakker, 2017).

De Tweede Uitleg is een wat uitgebreidere uitbreiding waarbij meer kwam kijken. Ondertussen was Willem van Oranje vermoord en werd hij opgevolgd door zijn zoon Maurits, voorlopig alleen als kapitein-generaal. Maurits bruste van ambitie voor de verdediging van de republiek. Samen met zijn neef Willem-Lodewijk, de militair Menno van Coehoorn en de wetenschapper Simon Stevin, kreeg de moderne vestingbouw de mogelijkheid om door te dringen tot de Noordelijke Nederlanden. De val van Antwerpen zorgde voor een extreem snelle toename aan inwoners van Amsterdam. Al deze mensen moesten veilig ondergebracht worden. De Tweede Uitleg is vooral gericht op het uitbreiden van de stad voor woningbouw met de kennis van onder andere Maurits met betrekking tot de verdediging van de stad (Meijers & Bakker, 2017).

Vanaf de zestiende eeuw verschuift het economische zwaartepunt van Antwerpen naar Amsterdam door de blokkade van de Schelde door de geuzen. Dit bracht niet alleen handel met zich mee, maar ook inwoners. Tienduizenden inwoners uit Antwerpen verhuizen naar het noorden. Inwoners zoals ambachtslieden, kooplieden, schippers, bouwmeesters, kunstenaars, drukkers en kaartenmakers verhuisden en namen alles mee. Niet alleen hun inboedel en gezin, maar ook hun bedrijven, kapitaal en kennis. Amsterdam groeit halverwege de zestiende eeuw tot het begin van de zeventiende eeuw ontzettend snel. Het inwonersaantal van Amsterdam neemt met ongeveer 70 000 mensen toe. De val van Antwerpen is het begin van de bloei van Amsterdam (Rutte & Abrahamse, 2021).

Schipbrug van Parma over de Schelde, 1585, Romeyn de Hooghe, 1670 - 1699, Het Rijksmuseum

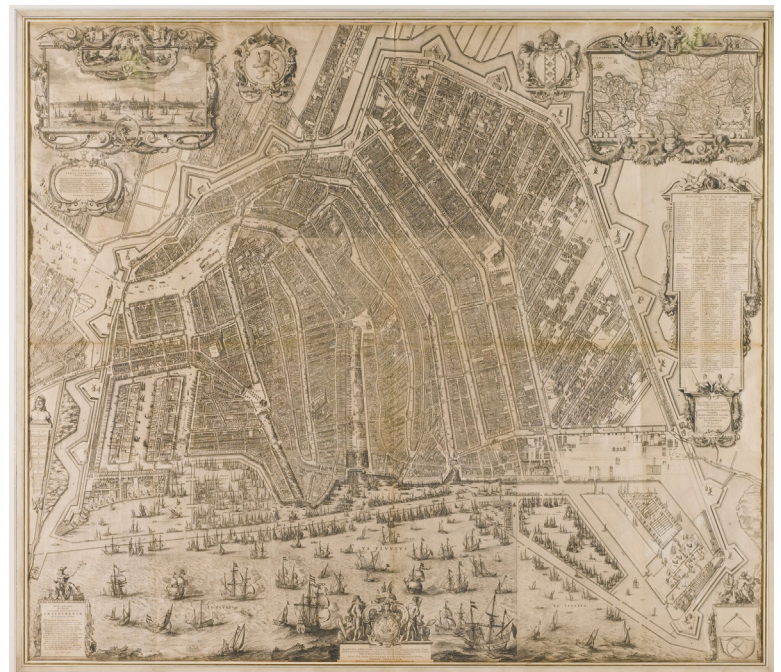
Kaart Amsterdam, 1617, Pieter Bast, Kaartenkamer Bouwkunde TUDelft

Kaart Amsterdam, 1617, Pieter Bast, Kaartenkamer Bouwkunde TUDelft (ingezoomd)

Naast dat de hele Republiek op dat moment erg in aantrek was, zochten vele inwoners hun geluk in Amsterdam. De stad bood echter niet voldoende plaats om al deze inwoners te herbergen. Veel inwoners vestigen zich dan ook buiten de omwalling. Dit is goed te zien op een kaart van Pieter Bast uit 1617. Aanvankelijk was de derde uitleg deel van een veel groter plan dat de hele ring van het westelijk deel van Amsterdam tot aan de Amstel moest beslaan. Dit werd echter te groot beschouwt om in één keer te voltooien en werd daarom opgedeeld in twee uitbreidingen, de derde en vierde uitleg (Meijers & Bakker, 2017).

In 1613 begonnen ze met de aanleg van de nieuwe fortificaties en toen deze eenmaal in staat van defensie was, begonnen ze met de aanleg van de grachtengordel. Om de bewoners van de voorsteden niet te veel dwars te zitten en om de kosten te drukken, werd een groot deel van de reeds ontwikkelde voorstad gehandhaafd in zijn bestaande structuur. De Jordaan, zoals dit deel nu beter bekend is, is geen nieuw ontworpen stadsdeel, maar, zoals Abrahamse dat in zijn boek de grote uitleg van Amsterdam benoemd, een grootschalige stedenbouwkundige schuifpuzzel. Met deze stedenbouwkundige ingreep werd een groot deel van de bebouwing buiten de wallen binnengesloten, zoals te zien is op de kaart van Van Berckenrode uit 1625.

Kaart Amsterdam, 1625, Van Berckenrode, Kaartenkamer Bouwkunde TUDelft

De Amsterdamse elite trok zich echter niets aan van de zojuist opgetrokken stadsgrens en vestigde zich ook deze keer weer buiten de omwalling, zoals tevens te zien is op de kaart van Van Berckenrode uit 1625 (Meijers & Bakker, 2017).

In 1652 besloot de vroedschap tot een nieuwe uitbreiding van de stad met een daarbij horend fortificatieplan. Tot de aanleg van de vierde uitleg van Amsterdam werd door het stadsbestuur definitief besloten in 1656. Net zoals bij de derde uitleg ging de uitbreiding van de haven voor. Na deze havenuitbreiding werd de stadsuitbreiding in gang gezet. De vierde uitleg zou de grachtengordel van de stad aanvankelijk alleen maar uitbreiden tot aan de Amstel (Schooneveldt, 2002). Dit gebeurde

Kaart Amsterdam, 1636, Henderic Hondyus, Kaartenkamer Bouwkunde TUDelft

Kaart Amsterdam, 1647-1649, Joan Blaeu, Kaartenkamer Bouwkunde TUDelft

echter niet. Een uitgebreidere uitleg was noodzakelijk om de oostelijke eilanden met een omwalling te beschermen. Deze eilanden waren al enige jaren in toenemende mate in gebruik voor scheepvaart gerelateerde activiteiten. De omwalling is toen doorgetrokken tot over de Amstel naar het IJ. Dit is goed te zien op de kaarten uit 1636 en 1647-1649 van Henderic Hondyus en Johan Blaeu. Deze stadsuitbreiding werd gestimuleerd door onder andere een overvloed aan kapitaal, verkregen door veelzijdige handel (Knotter, 1985).

De uitbreiding zou alleen lukken als deze een weldadig oord zou worden. Het stadsbestuur probeerde een optimale leefomgeving aan de grachten te realiseren door de grondprijzen van de percelen op te drijven. Dit gebeurde in eerste instantie door het opleggen van restricties aan het bouwvolume, later werden ook bepaalde functies uitgesloten. Bij voorbaat werden er zodoende regels en wetten opgesteld om werkplaatsen en fabrieken, die stank of lawaai produceerden, uit de uitleg te weren. De belangrijkste innovatie was de aanleg van een gebied dat bestemd was voor het wonen. De Herengracht en de Keizersgracht waren de twee woongrachten. De Prinsengracht was aanvankelijk een verkeersader voor goederen met aan weerszijden bedrijfsgebouwen en pakhuizen. De Prinsengracht vormde hiermee de scheiding tussen de grachtengordel en de buitenstad (Abrahamse J., 2010).

Op de kaart van Gerrit de Broen zijn de uitbreidingen van de stad overzichtelijk weergegeven. Van de eerste en tweede uitleg tot het uiteindelijke resultaat rond 1732. De focus van deze scriptie zal liggen op de derde en vierde uitleg van de stad. Specifiek zal er ingezoomd worden op de woningen die er gebouwd zijn binnen deze uitbreidingen.

- Voor 1500
- 1585 - 1586
- 1592 - 1593
- 1610 - 1613
- 1645
- 1655 - 1662
- 1662 - 1663

Gerrit de Broen, Amsterdam, 1732, kaartenkamer Bouwkunde TUDelft - Met de uitbreidingen van Amsterdam, (Abrahamse J., 2010).

DE DERDE UITLEG MET ZIJN WONINGEN

Gerrit de Broen, Amsterdam, 1732, kaartenkamer Bouwkunde TUDelft - De uitbreidingen met de locaties van de woningen, (Abrahamse J. , 2010).

Uitbreidingsplan Amsterdam, Hendrick Jacobsz Staets, 1611, Stadsarchief Amsterdam.

Na een lange tijd van oorlog voeren en andere vijandelijke aanvallen, kwam er na deze lange tijd eindelijk een pauze. Dit gaf Amsterdam de mogelijkheid om nieuwe wallen aan te leggen en daarmee de stad te vergroten. In 1612 begon de stad met het vergroten van de haven. Dit deed de stad door drie haven eilanden aan te leggen. Aanvankelijk was het idee om de stad rondom uit te breiden, volgens het plan van Hendrick Jacobsz Staets, maar helaas liep de stad tegen meerdere problemen aan. Zoals al eerder benoemd, hadden veel mensen zich buiten de wallen gevestigd, maar wat er nog meer speelde was dat veel mensen, inclusief sommige politieke leiders van de stad, grond hadden gekocht buiten de wallen met het doel om dat weer te verkopen tegen een hogere prijs, wanneer de uitbreiding er daadwerkelijk zou komen. Deze voorkennis leidde tot een langdurig conflict en veel vertraging in de planning en daadwerkelijke uitvoering van de uitbreiding van de stad. Ondertussen bleven er mensen komen en bleven

deze mensen zich vestigen buiten de wallen. Naarmate de jaren verstreken, werd het probleem steeds hardnekkiger en er moest iets gebeuren. Uiteindelijk werd er in 1613 besloten dat het project in twee delen opgedeeld zou worden. De ene helft van het uitbreidingsplan werd op de plank gelegd en het andere plan hield in dat er alleen uitgebreid werd naar het westen toe tot aan de Leidsegracht. De Leidsegracht diende als het ware als een grens voor het uitbreidingsplan. Ondertussen was de bebouwing buiten de muren zo dicht geworden, dat de stad het niet kon wagen om alles te slopen en het originele uitbreidingsplan uit te voeren. Er werd besloten om een deel van de bestaande structuur te behouden en om het andere deel van het plan uit te voeren. Deze oplossing was verre van ideaal. Dit omdat onder andere het waterpeil van de zogenoemde Jordaan gescheiden moest blijven van de rest van de stad, met alle gezondheidsrisico's van dien. Ook verloor de wijk hierdoor zijn coherentie, omdat het in twee verschillende delen gesplitst moest worden; de grachtenbuurt en de Jordaan (Kleijn et al., 2013).

Gerrit de Broen, Amsterdam, 1732, kaartenkamer Bouwkunde TUDelft - Met de derde uitleg van Amsterdam uitgelicht, (Abrahamse J., 2010).

Wanneer er specifiek naar de uitbreiding gekeken wordt, valt het op dat de grachtengordel en de Jordaan vrij afgezonderd van elkaar zijn ontwikkeld. Dit komt dus omdat er bij de rooiing van de straten en grachten in de Jordaan, de richting van de al bestaande sloten en paden gevolgd is. Dit in tegenstelling tot de grachtengordel, waarbij deze structuur bijna nergens meer terug te vinden is.

Drie nieuwe grachten werden gegraven gelijk naast de stad, met de Herengracht als het ware een verbreding van de gracht die er al lag. Vanaf het begin af aan werd deze grachtenbuurt beschouwd als een voorname plek voor het wonen.

Vanaf 1614 werd er vervolgens driftig gehandeld met de uitgegeven percelen. Dit omdat er was gekozen voor een standaardbreedte van 30 voet voor de percelen. Dit was gebaseerd op de breedte van de belangrijkste straten van Amsterdam. Deze maat was echter ongelukkig gekozen. Een maat van ongeveer 8,5 meter was net te breed voor een huis van drie vensterassen, maar te smal voor een tweebeukige aanleg met twee trapgevels. Vanaf 1614 werden er dan ook veel percelen gesplitst en samengevoegd waardoor er uiteindelijk niet veel erven van 30 voet overbleven (Meischke et al., 2001).

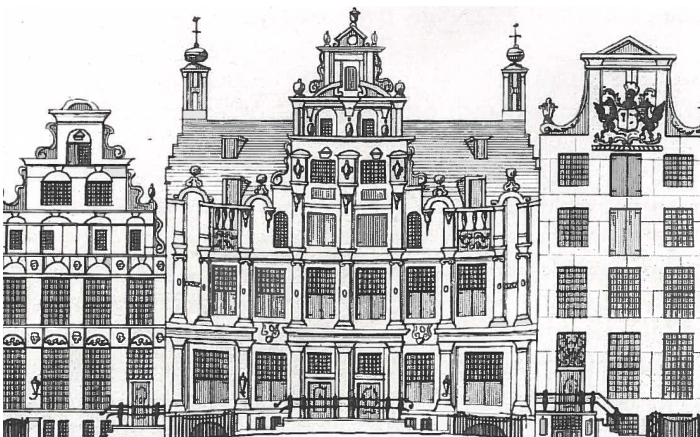

Herengracht 170 - 172, Huis Bartolotti

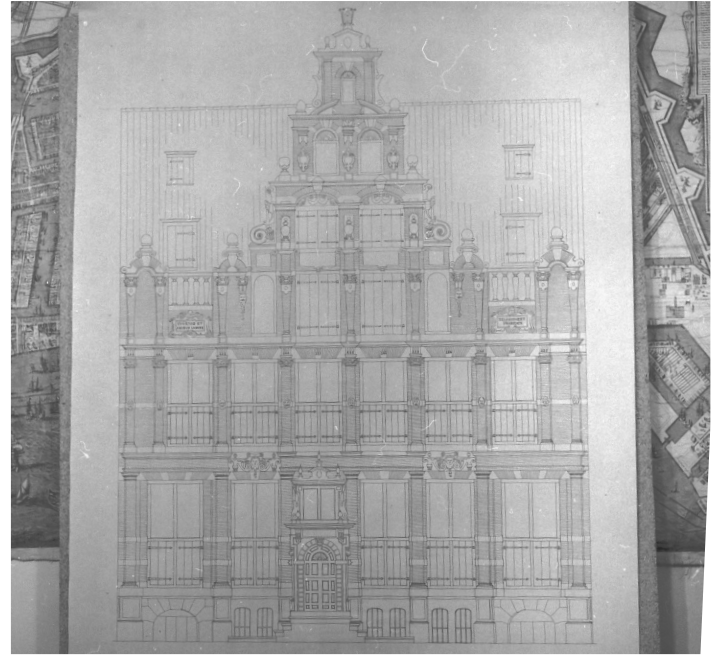
Huis Bartolotti, gebouwd aan de westzijde van de Herengracht, werd omstreeks 1620 voltooid. De woning is vernoemd naar de eerste eigenaar van de percelen, Willem Bartolotti, die eigenlijk Willem van den Heuvel heette. Een tante van Willem was getrouwd met de Italiaanse edelman Bartolotti. Toen het echtpaar overleed, lieten zij het geld na aan Willem van den Heuvel, onder de voorwaarde dat hij de familienaam Bartolotti voortaan zou voeren. Met het geld kocht Willem de in 1614 uitgegeven erven 15 en 16 van park C aan de Herengracht (Meischke et al., 2001).

De twee erven die aangekocht werden door Bartolotti met de intentie om een dubbel huis op te bouwen, vielen precies in een bocht van de Herengracht. De erven aan weerszijden van de knik waren aan de voorzijde slechts 28,5 voet, maar waren naar achteren toe veel breder (Meischke et al., 2001).

Door de perceelverdeling en de locatie waar gebouwd werd, kwam er een ontwerp op tafel waarbij de voorgevel zich qua

Herengracht 170 - 172, afbeelding origineel uit het Grachtenboek van Caspar Philips (ca. 1768)

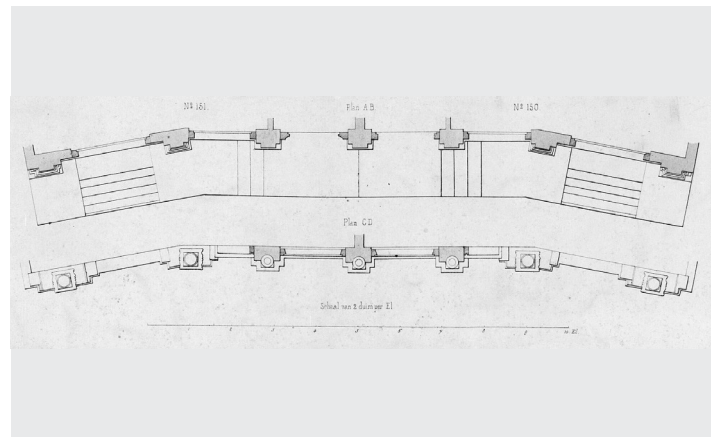

Herengracht 170-172, een tekening van de voorgevel, SAA, C.P. Schaap

architectuur ook aanpaste aan deze knik in de Herengracht. De afbeelding van J. Olie en J.A. Rooseboom uit het stadsarchief van Amsterdam laat zien dat de voorgevel twee knikken heeft en op deze manier mee gaat met de bocht in de Herengracht.

Het huis is voorzien van rood metselwerk met gepleisterde elementen ter versiering van de gevel. Toen de woning net gebouwd was, moet het meer luiken hebben gehad dan dat het nu heeft, die de woning moesten beschermen tegen extreme hitte en andere weersomstandigheden.

De woning heeft twee voordeuren, dit omdat het tussen 1689 en 1717 werd verhuurd als twee woonhuizen. Vanaf dat moment is het woonhuis niet anders bewoond. De woningen zijn meerdere malen verkocht en tot op heden bouwkundig gescheiden. Toch zijn er in het stadsarchief van Amsterdam nog tekeningen aanwezig waarop huis Bartolotti te zien is met één voordeur, het originele ontwerp dat tot ongeveer 1689 in stand is gebleven (Schaap) (Meischke et al., 2001).

Herengracht 170 - 172, een tekening van de voorgevel, SAA, J. Olie en J.A. Rooseboom

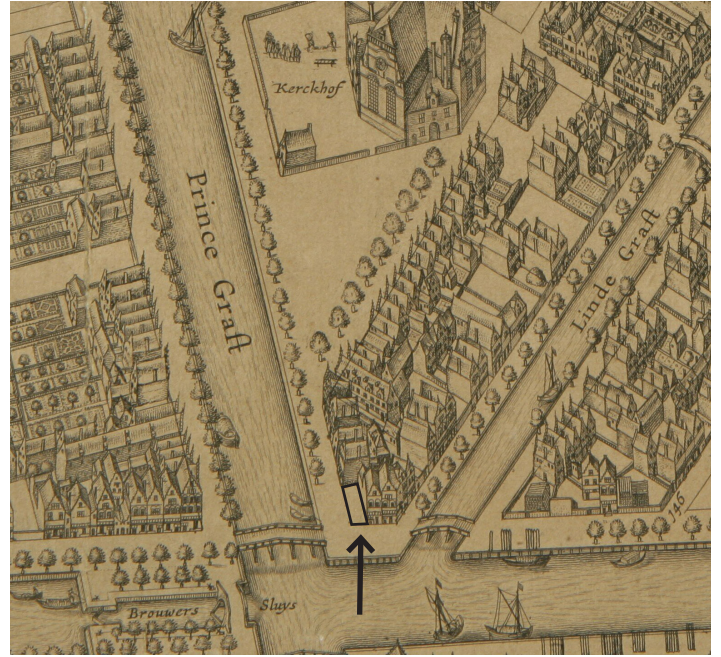

Prinsengracht 2 - 4

Voor de beschrijving van de woning, de bouwheer en de bewoners, is er gebruik gemaakt van het boek *Huizen in Nederland - Amsterdam* (Meischke et al., 2001). Ook zijn er eigen observaties toegevoegd om de beschrijving van de gevel wat uitgebreider te documenteren.

De woning aan de Prinsengracht 2 - 4 ligt aan de rand van de Jordaan, op de westelijke hoek van de Brouwersgracht met de Prinsengracht. Dit erf kwam beschikbaar voor bebouwing omstreeks 1615, maar het duurde tot 1641 voordat de percelen daadwerkelijk bebouwd werden. Dit volgens de aanwezige gevelelementen die aanduiden dat er niet gelijk gebouwd is. Ook is het duidelijk dat er niet gelijk begonnen is met bouwen op de kaart van Balthazar Florisz uit 1625. Op deze kaart is het lege erf duidelijk te zien.

Egbert Gerritsz Daelder was de bouwheer van de woning in 1641. Hij bouwde eerst het hoekpand, dat met de voorgevel

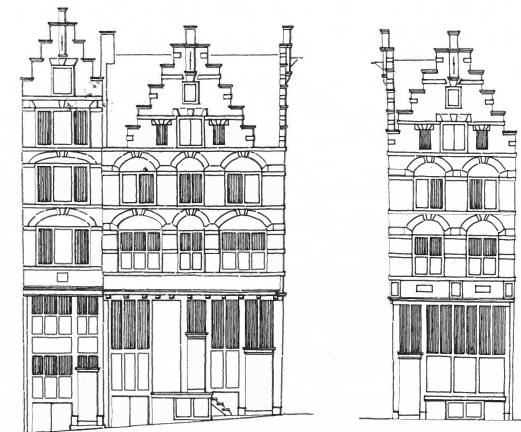

Balthazar Florisz. van Berckenrode, Kaart Amsterdam, 1625, SAA

gericht is naar de Brouwersgracht. Pas later, in 1656 bouwde hij op het achterste stuk van het erf een dwarsgeplaatst achterhuisje. Egbert Gerritsz Daelder woonde zelf niet in de woning, hij liet de woning bouwen ter belegging van geld. Zelf woonde hij namelijk aan de overzijde van de Prinsengracht.

Op de bouwtekening uit het boek *Huizen in Nederland - Amsterdam*, is te zien dat beide woningen een trapgevel hebben. Terwijl het achterhuisje momenteel voorzien is van een ingezwenkte halsgevel met rococo kuif.

De woningen zijn van elkaar gescheiden gebouwd en tot op heden van elkaar gescheiden gebleven. Na een onbewoonbaarverklaring van beide woningen in 1937 werd er in 1938 een vergunning aangevraagd om de gemeenschappelijke bouwmuur te doorbreken. Dit plan kwam echter niet tot uitvoering. De woningen werden in 1945 uitgebroken en in gebruik genomen als berging.

Prinsengracht 2-4, afbeelding uit *Huizen in Nederland, Amsterdam, 2001* (Meischke et al., 2001)

Prinsengracht 2-4, afbeelding van jaartal in gevelelement door Rianne Besselsen, Amsterdam, 2023

DE VIERDE UITLEG MET ZIJN WONINGEN

Gerrit de Broen, Amsterdam, 1732, kaartenkamer Bouwkunde TUDelft - De uitbreidingen met de locaties van de woningen, (Abrahamse J. , 2010).

Wonen buiten de wallen van Amsterdam, Balthazar Florisz. van Berckenrode, 1625, Kaartenkamer Bouwkunde TUDelft.

Nadat de derde uitleg was voltooid en was vol gebouwd met woningen, begonnen de mensen zich weer te settelen buiten de stadswallen en in de polder. Dit keer aan de zuid en oost zijde van de stad. Ook dit is weer goed te zien op de kaart van Balthazar Florisz. van Berckenrode uit 1625.

Toen de stad in 1650 werd aangevallen door Willem II, werden de wallen aan de oostzijde van de stad serieus beschadigd. Dit kwam doordat de wallen nog dateerden uit de tijd van de middeleeuwen en dus nog niet vernieuwd waren en eigenlijk zelfs vervallen waren. Dit was een van de voornaamste redenen voor het stadsbestuur om nieuwe plannen te maken voor het uitbreiden van de stad. Deze nieuwe plannen waren gereed in 1652, maar konden niet uitgevoerd worden. Deze keer was de reden oorlog. De Eerste Engels-Nederlandse Oorlog was net afgelopen en Amsterdam was een hoop handels- en marineschepen verloren. De voorraad aan schepen

moest dus weer aangevuld worden voordat er begonnen kon worden met de bouw van de vierde uitleg. Dus ook deze keer gingen de havenactiviteiten voor de uitbreiding van de stad.

Door deze voorgaande havenactiviteiten was het uitbreidingsplan ondertussen al verouderd. Er moest dus een nieuw plan komen voor de uitbreiding van de stad. Daniël Stalpaert was de aangewezen persoon om deze uitbreiding verder te organiseren als stadsarchitect. Hij ging samen met een groep mensen aan de slag om "vijf distincte concepten" met elkaar te vergelijken en daarover te discussiëren. Daniel Stalpaert, voorzitter van dit comité, bracht zelf ook een concept aan. Het definitieve plan werd gebaseerd op deze vijf concepten. Het comité was vastberaden om er voor te zorgen dat de uitbreiding van de stad dit keer haalbaar was en alle problemen zou adresseren op een coherente en effectieve manier (Kleijn et al., 2013).

Gerrit de Broen, Amsterdam, 1732, kaartenkamer Bouwkunde TUDelft - Met de vierde uitleg van Amsterdam uitgelicht, (Abrahamse J. , 2010).

De ervaring die was opgedaan tijdens de derde uitleg werd goed gebruikt tijdens de vierde uitleg. Naast de uitbreiding van het zeer succesvolle grachtengebied van de stad tot een volledige grachtengordel, werd het plan om zo min mogelijk bochten te hebben ook succesvol uitgevoerd. Hierdoor hadden alle grachten, percelen en straten een regelmatige vorm (Kleijn et al., 2013).

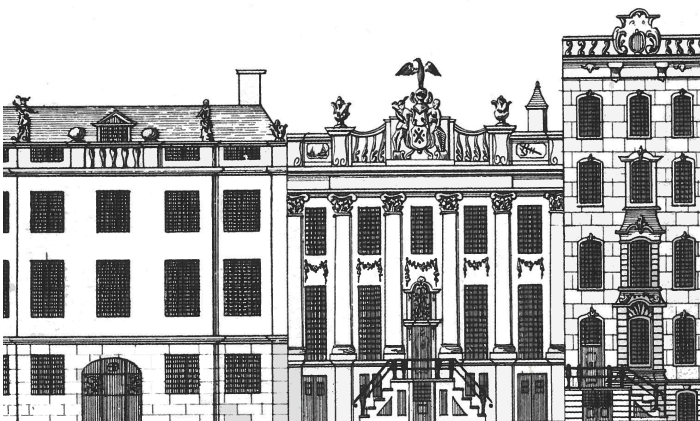

Herengracht 476, De Vicq, Foto Rijksmonumenten

Voor de beschrijving van de woning, de bouwheer en de bewoners, is er gebruik gemaakt van het boek *Huizen in Nederland - Amsterdam* (Meischke et al., 2001). Ook zijn er eigen observaties toegevoegd om de beschrijving van de gevel wat uitgebreider te documenteren.

De erven van deze woning werden uitgegeven in 1665 en hadden een afmeting van 26 bij 180 Amsterdamse voeten. Dr. Francois de Vicq heeft vervolgens de percelen 26 en 27 van park C gekocht en beide bebouwd tot een woning met dubbele breedte. De nieuwe dubbele woning, ook wel *Amsterdams grachtenpalazzo* genoemd, was gereed in 1670.

De gevel was voor die tijd tamelijk conservatief. De bouwstijl van het *Hollands Classicisme* was omstreeks 1665 namelijk ongeveer 30 jaar oud in Amsterdam. Dat Dr. Francois de Vicq voor dit type woning koos, komt hoogst waarschijnlijk door de leeftijd van de bouwheer, die als 67-jarige weduwnaar de woning betrok. Hierdoor kan het zo zijn geweest dat hij de

Herengracht 476, afbeelding origineel uit het *Grachtenboek* van Caspar Philips (ca. 1768)

Gevelreconstructie Herengracht 476, (Meischke et al., 2001)

dubbele woning liet bouwen naar de mode van 30 jaar eerder. Het zal echter wel altijd de vraag blijven of het gevelschema werd ingegeven door conservatisme van de architect of van de opdrachtgever. De Vicqs vorige woning had namelijk een gevel met kolossale pilasters. Misschien zocht hij aansluiting bij het huis waarin hij dertig jaar had gewoond (Zaal, 2001).

De gevel bestond uit vijf traveeën met een fronton. De traveeën zijn 10 voet breed waarvan de pilasters 2,5 voet breed zijn en de rest, de intercolumnia, 7,5 voet breed. De pilasters zijn voorzien van kapitelen in de korintische stijl.

De dubbele woning, is meerdere malen verbouwd. De bovenstaande afbeelding is een gevelreconstructie van de toestand na de verbouwing van omstreeks 1800. De hoogte van het basement van de pilasters werd bij deze verbouwing gewijzigd. Na deze verbouwing is er nog een verbouwing geweest, waarbij de woning is verbouwd naar de toestand zoals het nu is. Deze verbouwing was voltooid in 1942.

De gevel bestond en bestaat uit vijf traveeën die onderscheiden worden door pilasters met korintische kapitelen. Het middenrisaliet, dat iets uitsteekt, zorgt er voor dat er twee halve pilasters op de hoeken worden gecreëerd. Dit alles bij elkaar maakt dat de voorgevel van de dubbele woning een classicistische voorgevel heeft. De woning aan de Herengracht 476 is een van de laatste van dit type woning dat in Amsterdam gebouwd is.

De twee halve pilasters op de hoeken zijn zeer ongewoon. Er is geen ander voorbeeld van een dergelijk gevelschema bekend bij de Vereniging Hendrick de Keyser.

Keizersgracht 387, De Vergulde Ster

Voor de beschrijving van de woning, de bouwheer en de bewoners, is er gebruik gemaakt van het boek *Huizen in Nederland - Amsterdam* (Meischke et al., 2001). Ook zijn er eigen observaties toegevoegd om de beschrijving van de gevel wat uitgebreider te documenteren.

Deze woning lijkt aanvankelijk onder de derde uitleg te vallen, maar het perceel is vrijgekomen in de vierde uitleg. De reden hiervoor is dat de locatie van het perceel precies op de 'Heere Dwars Burchwal' viel en zodoende niet is meegenomen als perceel in de derde uitleg. De woning was als eerst eigendom van Coenraad Segers. Hij was echter niet de eerste eigenaar van het perceel. Dat was namelijk Grietje Minne. Zij kocht twee percelen voor f 8900 per stuk in 1663. Door financiële moeilijkheden kwam het perceel in 1666 opnieuw op de veiling en werd het gekocht door Segers voor f 4810.

Segers bouwde een woning waarvan de voorgevel in zijn geheel is opgetrokken in zandsteen. De gevel kan getypeerd worden als een halsgevel en wordt versiert door kleine en grote

Keizersgracht 387, De Vergulde Ster

klauwstukken, twee oeils de boeufs en wordt afgetopt met een gebogen fronton. De voorgevel bezit naast dit al meerdere tot in de geveltop doorlopende vlakke lisenen. Tevens zijn er frontons te zien boven drie vensters, twee gebogen en een driehoekige. De gevel is een wat vlakkere gevel doordat de pilasters zijn vervangen door lisenen, die slechts weinig uit het gevelvlak naar voren komen. Ook door het ontbreken van horizontale lijsten blijft de gevel een wat vlakkere gevel. Tevens is het jaartal van de bouwgereedheid van de woning te zien op de voorgevel, 1668.

Al tijdens de bouw in 1667 kocht Segers nog een halve Amsterdamse voet aan grond erbij, van zijn buurman aan de zuidzijde. In 1668 was de woning gereed en werd deze bewoond door Segers en zijn vrouw.

Na het overlijden van Segers werd het huis in 1709 getaxeerd op f 9500 en verhuurd. Vanaf dat moment bewoonde de katholieke koopman Pieter Bleijenburg de woning. In 1744 werd de woning verkocht door de erfgenamen voor f 29 650.

Keizersgracht 387, afbeelding origineel uit het *Grachtenboek* van Caspar Philips (ca. 1768)

VERGELIJKING

INTRODUCTIE VAN DE WONINGEN

- Locatie: Herengracht 170-172
- Naam: Huis Bartolotti
- Bouwheer: Willem Bartolotti (Van den Heuvel)
- Uitleg: Derde uitleg
- Vrijkomen perceel: 1614
- Bouw gereed: 1620
- Oppervlakte perceel: 1232 m²

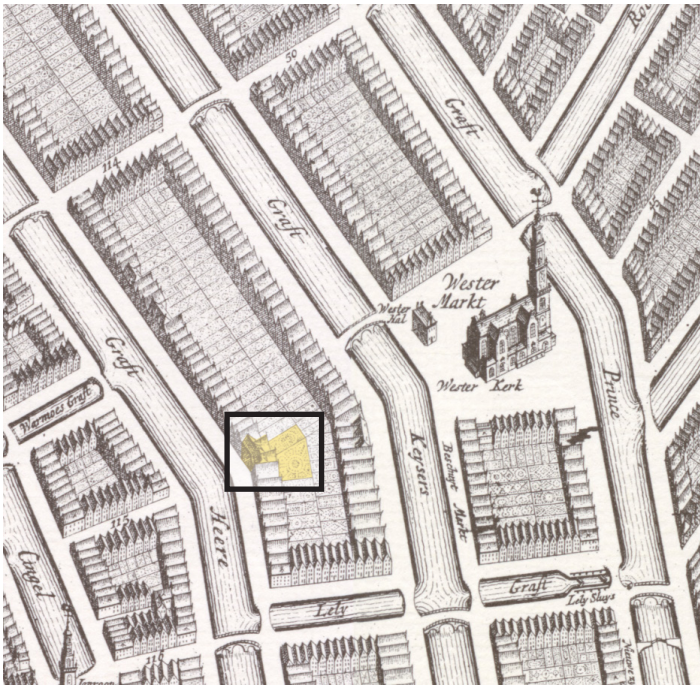
- Locatie: Prinsengracht 2-4
- Naam: Zonder naam
- Bouwheer: Egbert Gerritsz Daelder
- Uitleg: Derde uitleg
- Vrijkomen perceel: 1615
- Bouw gereed: 1641 en 1656
- Oppervlakte perceel: 70 m²

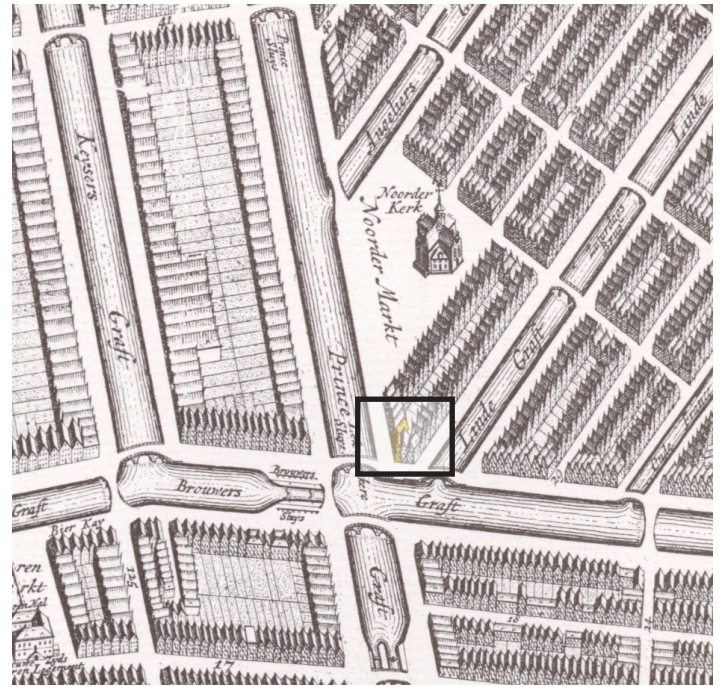
- Locatie: Herengracht 476
- Naam: Huis De Vicq
- Bouwheer: Francois de Vicq
- Uitleg: Vierde uitleg
- Vrijkomen perceel: 1665
- Bouw gereed: 1670
- Oppervlakte perceel: 750 m²

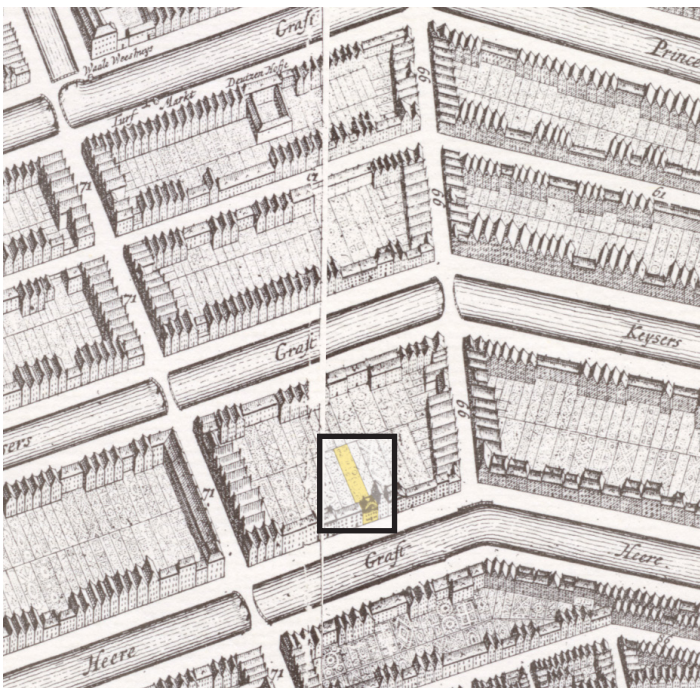
- Locatie: Keizersgracht 387
- Naam: Huis De Vergulde Ster
- Bouwheer: Coenraad Segers
- Uitleg: Vierde uitleg
- Vrijkomen perceel: 1665
- Bouw gereed: 1668
- Oppervlakte perceel: 365 m²

Herengracht 170-172 en omgeving rond 1732, huis Bartolotti

Prinsengracht 2-4 en omgeving rond 1732

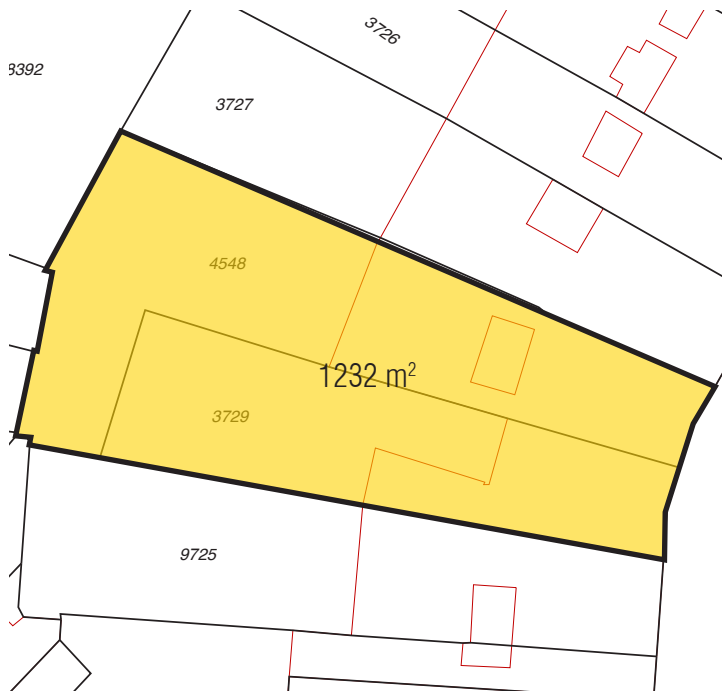
Herengracht 476 en omgeving rond 1732

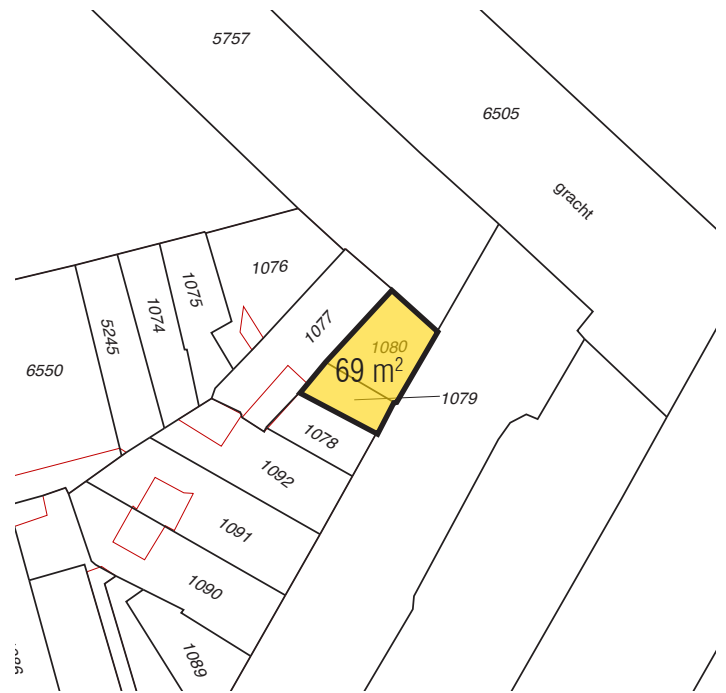
Keizersgracht 387 en omgeving rond 1732

Wanneer er naar de verschillende woningen en de verhouding tot omgeving gekeken wordt, kunnen er meerdere verschillen en tevens uitzonderingen herkend worden. Wanneer er bijvoorbeeld gekeken wordt naar huis Bartolotti en Prinsengracht 2-4, beide gebouwd in de derde uitleg van Amsterdam, valt het op dat dit één van de weinige woningen zijn die gebouwd zijn op een dubbel perceel. Wanneer er naar de omgeving gekeken wordt, kan er geconcludeerd worden dat er nog drie á vier woningen zijn die op een dubbel perceel gebouwd zijn, maar dit is wel een uitzondering in vergelijking met de dubbele woning aan de Herengracht 476. Huis De Vicq, gebouwd in de vierde uitleg van Amsterdam, is geen uitzondering. De stedenbouwkundige context laat zien dat er in tegenstelling tot de woningen in de derde uitleg, meerdere woningen gebouwd zijn op twee percelen. Er zou vervolgens geconcludeerd kunnen worden dat de Keizersgracht 387 geen uitzondering is, maar niets is minder waar. Ook dit perceel is een uitzondering in vergelijking met de omliggende bebouwing van dezelfde tijd. De noord en oost zijde van de Keizersgracht, waar ook deze woning aan gelegen is, bestaat vooral uit ondiepe percelen die begrensd worden door andere percelen. Terwijl er aan de zuid en west zijde van de Keizersgracht meerdere percelen zijn die het hele stedenbouwkundige blok in bezit nemen. Een verklaring hiervoor zou kunnen zijn dat, zoals al eerder benoemd, ook al valt het perceel onder de vierde uitleg van Amsterdam, het wat betreft de gronden wel moest aansluiten op de al bestaande bebouwing van de derde uitleg.

Wanneer er gekeken wordt naar de uitgiftekaarten van die tijd, dan is daarop te zien dat er in de derde uitleg ook geprobeerd is om gestructureerd te werken. Dit is te zien aan de andere percelen naast huis Bartolotti die wel allemaal dezelfde afmeting hebben. Wanneer vervolgens de oppervlaktes met elkaar vergeleken worden en de vorm van Prinsengracht 2-4 er nog eens bij wordt gehaald, kan er geconcludeerd worden dat er toch niet zo gestructureerd gewerkt werd als dat eerst gedacht werd. Dit komt doordat de grachtengordel een totaal nieuw opgezet plan is, in tegenstelling tot de Jordaan waar de Prinsengracht onder valt.

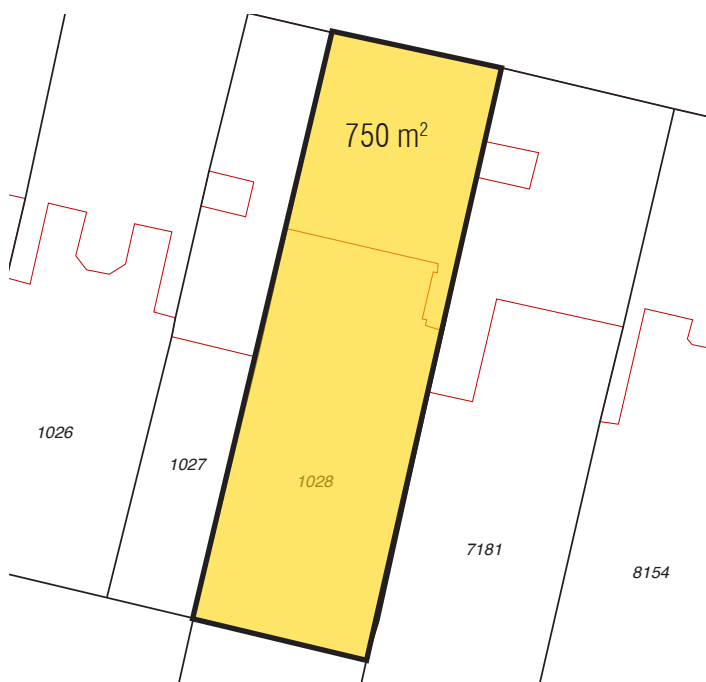
Herengracht 170-172, kadastrale tekening, Hendrick de Keyser Monumenten

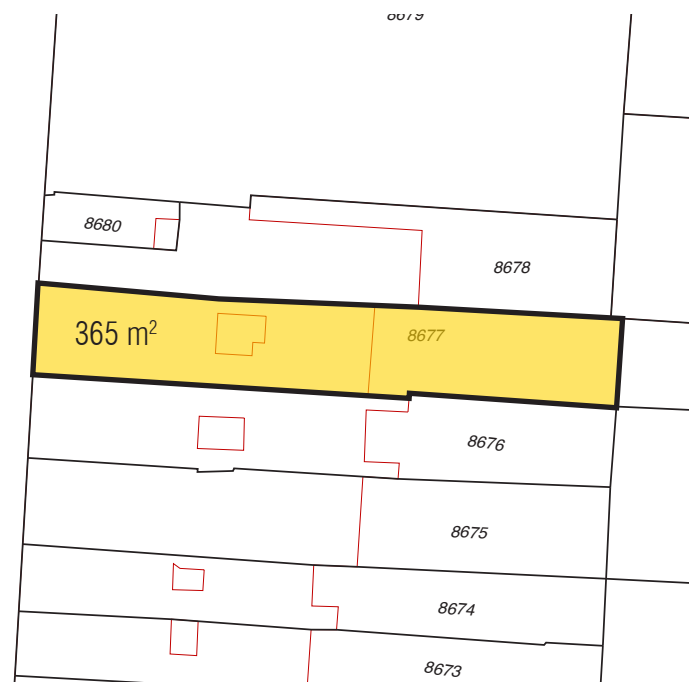
Prinsengracht 2-4, kadastrale tekening, Hendrick de Keyser Monumenten

In deze vergelijking zal er gekeken worden naar de percelen van de vier verschillende woningen en hoe deze zich tot elkaar verhouden in vorm en oppervlakte. De kadastrale tekeningen die te zien zijn, laten ieder op hun eigen manier al zien dat er tussen de derde en vierde uitleg veel verschillen zijn in de vorm van de percelen (Kadaster, 2023) (Uittreksel kadastrale kaarten, 2005). In de derde uitleg is de verkaveling nogal ongeorganiseerd terwijl dit in de vierde uitleg juist totaal niet het geval is. De percelen zijn over het algemeen haaks en recht en hebben bijna allemaal dezelfde afmeting in hetzelfde blok. De percelen die Herengracht 476 innemen zijn 26 Amsterdamse voeten breed en 180 voeten lang. Bij Keizersgracht 387 is dit bijna hetzelfde, alleen bestaat de lengte dan uit 175 Amsterdamse voeten.

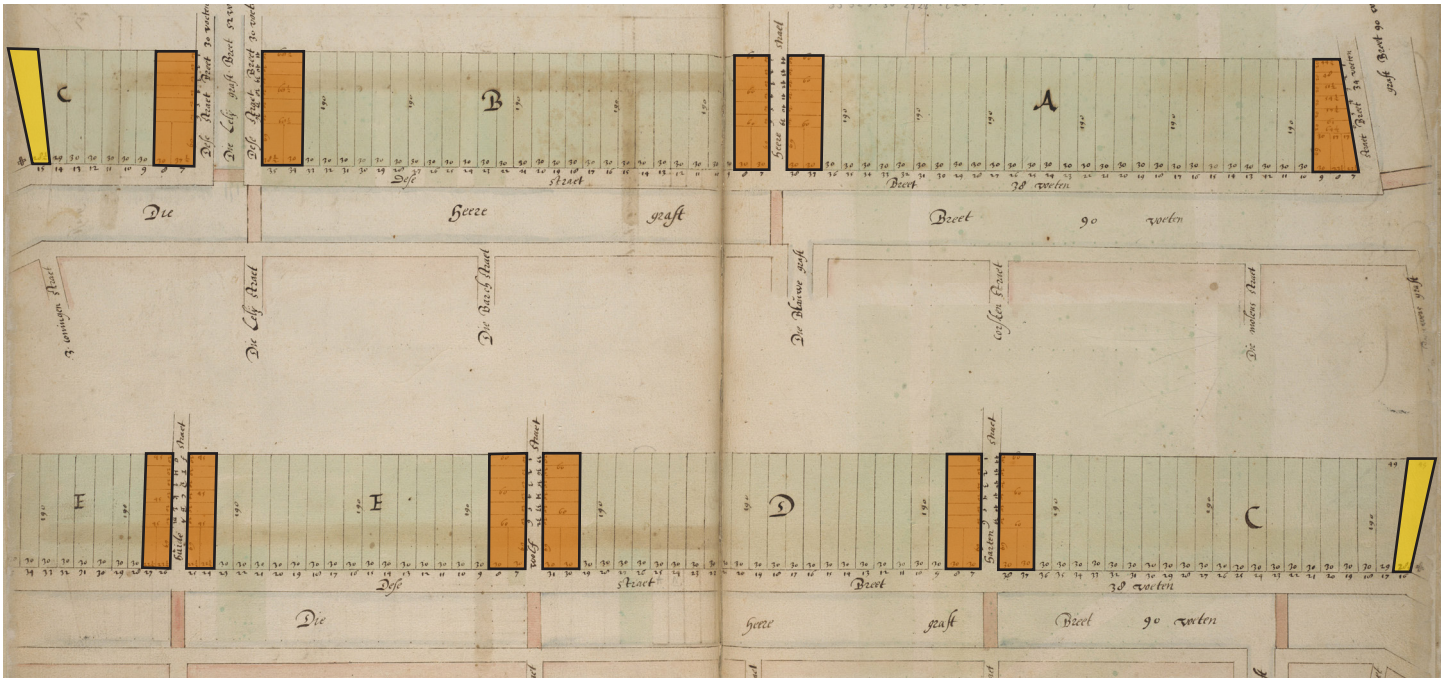
Wanneer de oppervlaktes van de percelen met elkaar vergeleken worden, kan er geconcludeerd worden dat hier niet echt één lijn in is te trekken. Herengracht 170 - 172 heeft een perceel met een oppervlakte van 1232 m² in tegenstelling tot Prinsengracht 2 - 4, die een oppervlakte heeft van 69 m². De ongeorganiseerde verkaveling komt hier ook weer in terug. Bij de verkaveling van de vierde uitleg is dat heel anders. Daar zijn de oppervlaktes ook wel van groot verschil, maar de reden hiervoor is dat de ene kavel dubbel is en de andere niet. Wanneer je de dubbele enkel zou maken, dan is de oppervlakte bijna gelijk (Brandlight).

Herengracht 476, kadastrale tekening, Hendrick de Keyser Monumenten

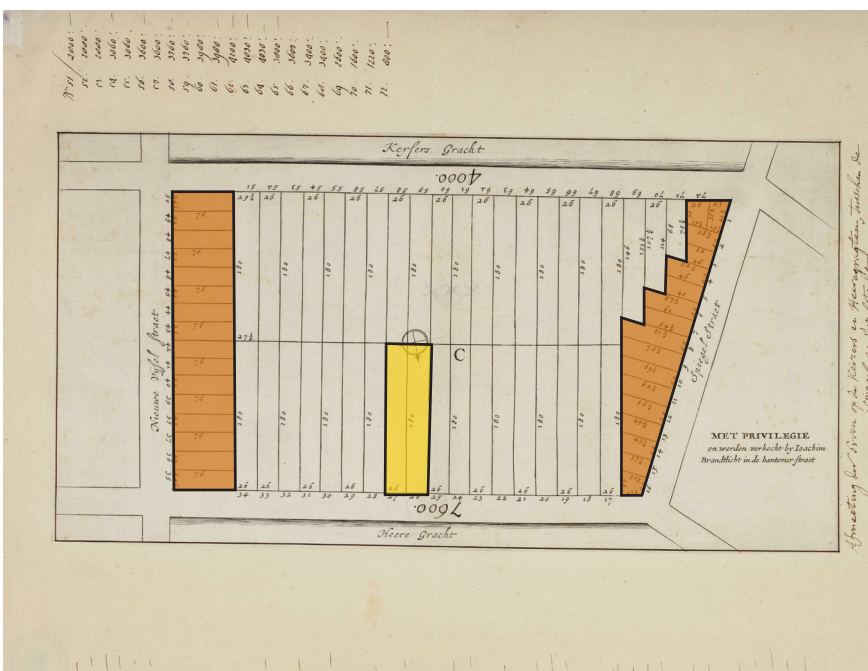

Keizersgracht 387, kadastrale tekening, Hendrick de Keyser Monumenten

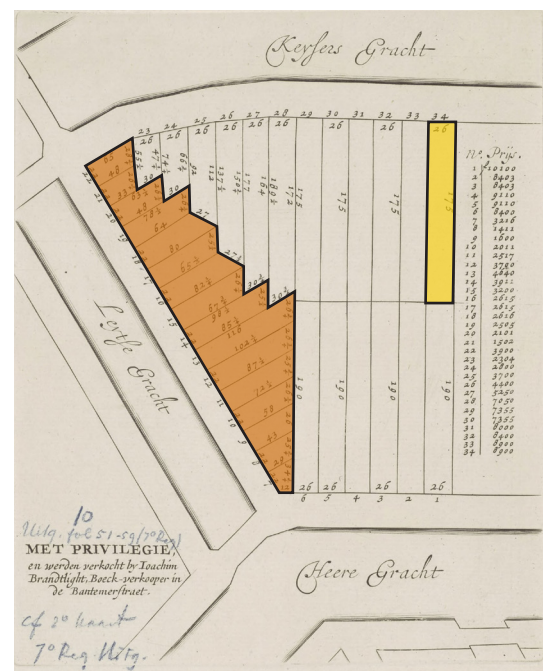

Herengracht 170-172, uitgiftekaart 1620, SAA

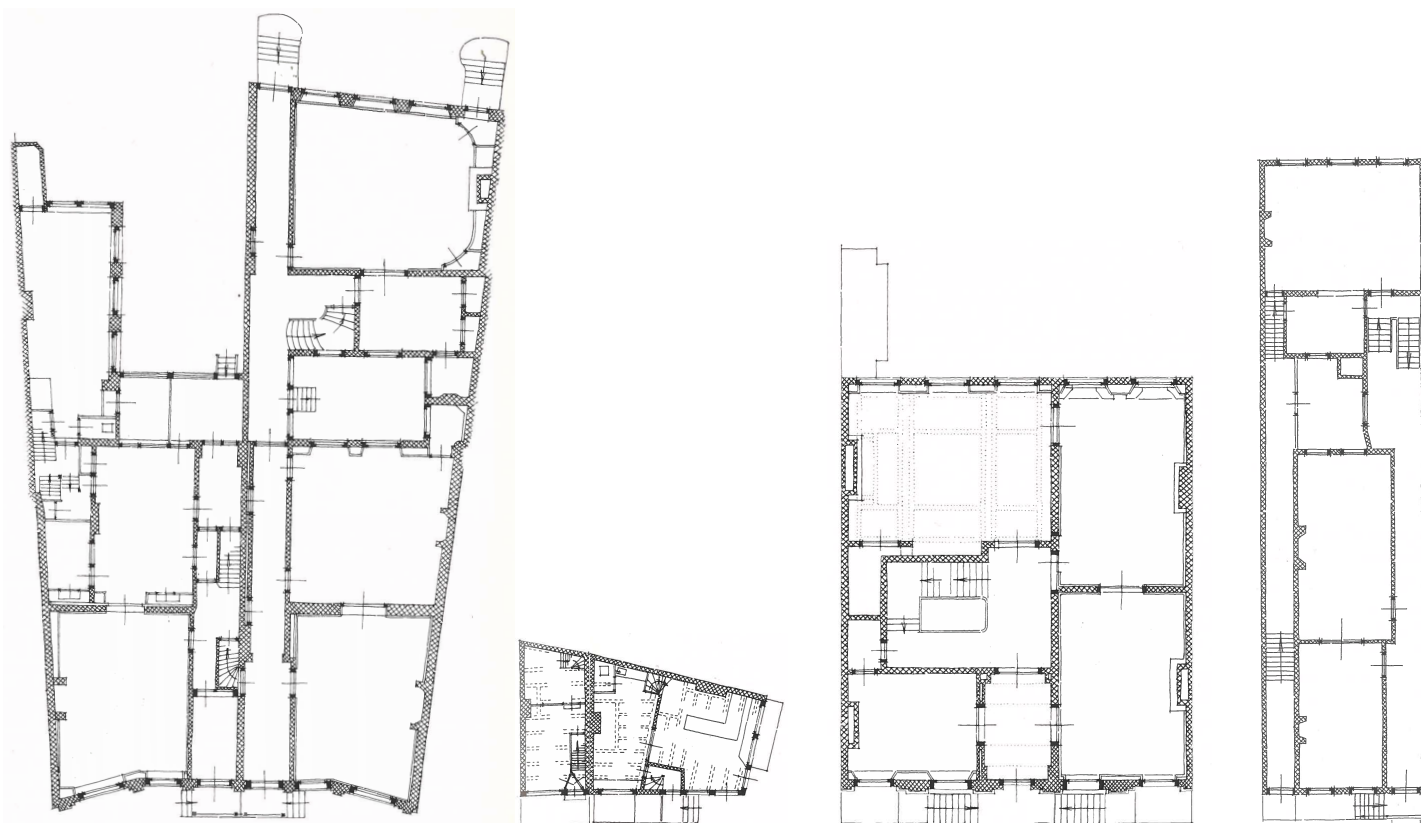
Van de Prinsengracht 2-4 zijn helaas geen uitgiftekaarten beschikbaar, omdat de gronden aan die zijde van de Prinsengracht nooit geveild zijn. Het Stadsarchief van Amsterdam heeft de uitgiftekaarten van de andere percelen wel tot hun beschikking. Op deze kaarten zijn in het geel de percelen uitgelicht. Op deze uitgiftekaarten is goed te zien dat de ongeorganiseerde verkaveling, waar eerder over gesproken werd, toch niet zo ongeorganiseerd is als dat aanvankelijk gedacht werd. Herengracht 170-172 is een uitzondering in de derde uitleg. Alle overige percelen hebben namelijk een vergelijkbare maat en zijn zo veel mogelijk hetzelfde. Voor de hoeken is een speciale consistente hoekoplossing gecreëerd die er tevens voor zorgt dat de percelen die er aan grenzen, qua vorm niet te veel aangetast worden, zie de oranje arcering. Dit is ook het geval bij de percelen uit de vierde uitleg. Deze percelen hebben allemaal een gelijkwaardige maat en verschillen soms alleen in de lengte. Dit komt over het algemeen door de speciale, maar toch ook hier weer consistente hoekoplossingen die zijn gecreëerd. Hieruit kan geconcludeerd worden dat er aan de grachtengordel niet veel verschillen zijn tussen de derde en vierde uitleg qua vorm van de percelen, maar wanneer er gekeken wordt naar de percelen die meer aan de Jordaan grenzen, kan geconcludeerd worden dat deze verkaveling ongeorganiseerd is en dat de vorm van de percelen duidelijk verschillen met de percelen aan de grachtengordel. Een mogelijke verklaring hiervoor kan zijn dat de Jordaan grotendeels al werd bewoond en dat deze structuur behouden is.

Herengracht 476, uitgiftekaart 1665, SAA

Keizersgracht 387, uitgiftekaart, SAA

Herengracht 170-172

Prinsengracht 2-4

Herengracht 476

Keizersgracht 387

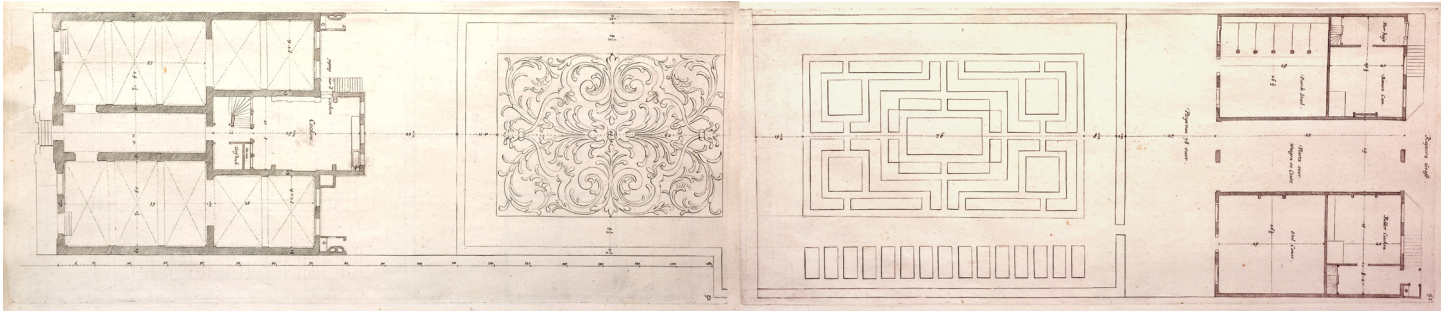
De plattegronden van de woningen zijn niet op schaal, maar wel in verhouding (Meischke et al., 2001).

De bovenstaande plattegronden van de woningen geven ieder op hun eigen manier al weer dat er veel verschillen zijn tussen de vier woningen. Wanneer deze met elkaar vergeleken worden, kan geconcludeerd worden dat er niet echt één lijn te trekken is tussen de plattegronden. Zo is Prinsengracht 2-4 in vergelijking met de andere woningen klein en heeft de plattegrond een afwijkende vorm. Wanneer er vervolgens naar Herengracht 170-172 gekeken wordt, kan geconcludeerd worden dat deze plattegrond ook een afwijkende vorm heeft. Toch kan er over deze woning gezegd worden dat het een uitzondering is, in vergelijking met alle andere woningen van die tijd, omdat de woning precies in een bocht van de Herengracht valt. De Herengracht 476 en de Keizersgracht lijken qua vorm wel een klein beetje op elkaar, in de zin van dat beide woningen recht en haaks zijn.

Om de grachtengordel een duidelijk eigen karakter te geven, werd er regelgeving opgesteld om er voor te zorgen dat er niet overal maar zo gebouwd werd. Zo werden er regels vastgelegd die het bouwvolume maar ook de verkaveling vastlegde. Zoals al eerder benoemd, moesten de Herengracht en de Keizersgracht dé woongrachten van Amsterdam worden. Doordat de buitenstad een veel meer gemengd karakter had, waar nauwelijks restricties golden, werd de Prinsengracht de scheiding tussen de buitenstad en de grachtengordel (Abrahamse J. , 2010).

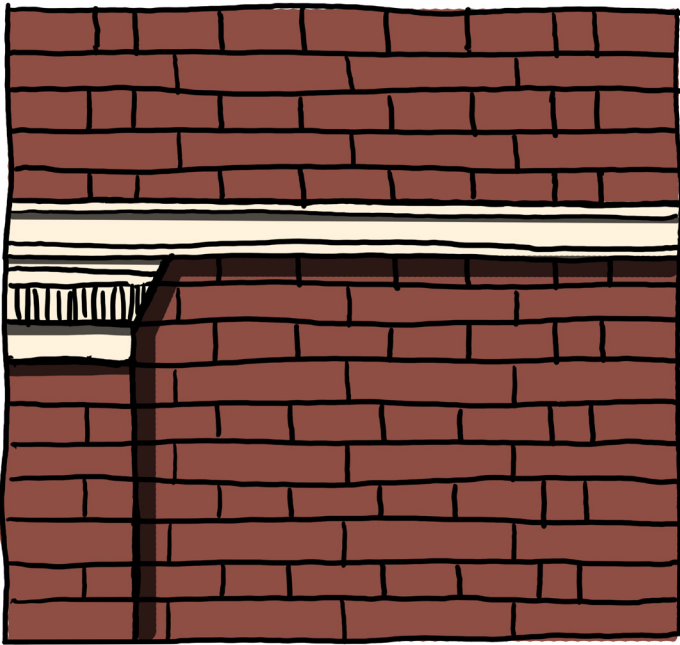
Het stadsbestuur probeerde de prijs van de percelen op te drijven door te zorgen voor een optimaal woonmilieu. Dit gebeurde aanvankelijk door het opleggen van restricties aan het bouwvolume. Zo mocht bijvoorbeeld alleen de eerste 110 voet (31 meter) vanaf de straat naar eigen wil worden bebouwd. Door deze regelgeving ontstond er een voorgevelrooilijn en een achtergevelrooilijn. Achter de achtergevelrooilijn mocht wel gebouwd worden, maar dat mocht niet hoger zijn dan 10 voet (2,8 meter). Dit om de bouw van stallen en/of zomerkeukens mogelijk te maken. Dit allen moest er voor zorgen dat het uitzicht over de vele tuinen niet belemmerd werd door hoge bebouwing (Abrahamse J. , 2010).

Voor de woningen aan de grachten golden geen restricties voor de maximale bouwhoogte. Voor de dwarsstraten waren hiervoor wel regels opgesteld, waarschijnlijk om er voor te zorgen dat er voldoende zonlicht in de tuinen kwam. Alles wat betreft regelgeving was er op gericht om er voor te zorgen dat er een nieuw stedelijk woonmilieu gecreëerd werd, waarbij de bebouwingsdichtheid zo laag mogelijk was en er grote stadstuinen gecreëerd konden worden. Een zeventiende eeuwse aanprijzing van een grachtenpand spreekt dan ook van 'schoone uytzicht over veele Thuynen' (Abrahamse J. , 2010).

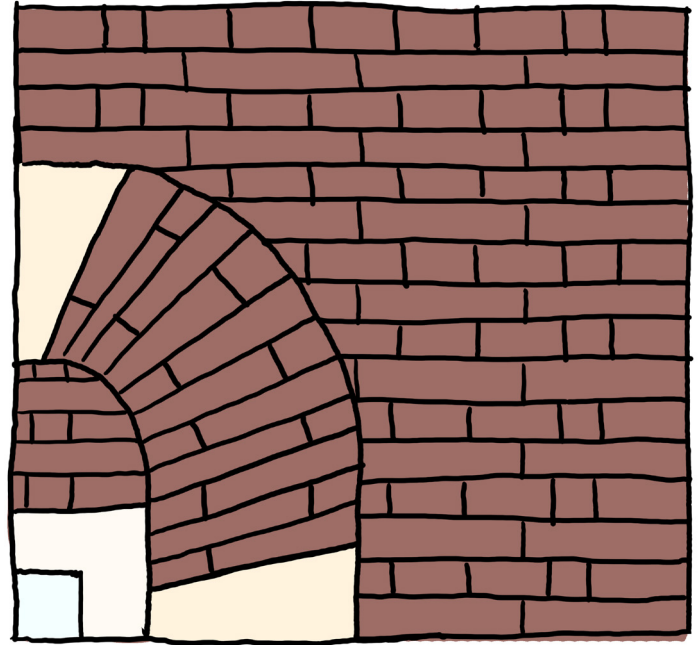

Plattegrond Deutzhuis

Een plattegrond die goed inzichtelijk maakt hoe de plannen van het stadsbestuur tot uitwerking gebracht moesten worden, is de bovenstaande plattegrond van het Deutzhuis. Deze woning is precies zo uitgevoerd zoals het stadsbestuur dat wilde, dat is de reden dat het in deze scriptie als voorbeeld dient. De plattegrond laat duidelijk zien dat er gebouwd is tot een bepaald punt, zodat de tuin de ruimte achter de achtergevelrooilijn in kon nemen. Tevens is op deze plattegrond te zien dat er stallen zijn gebouwd op het achterste deel van het perceel, zoals ook beschreven staat in de plannen van het stadsbestuur.

Herengracht 170-172, analysetekening gevelmaterialen

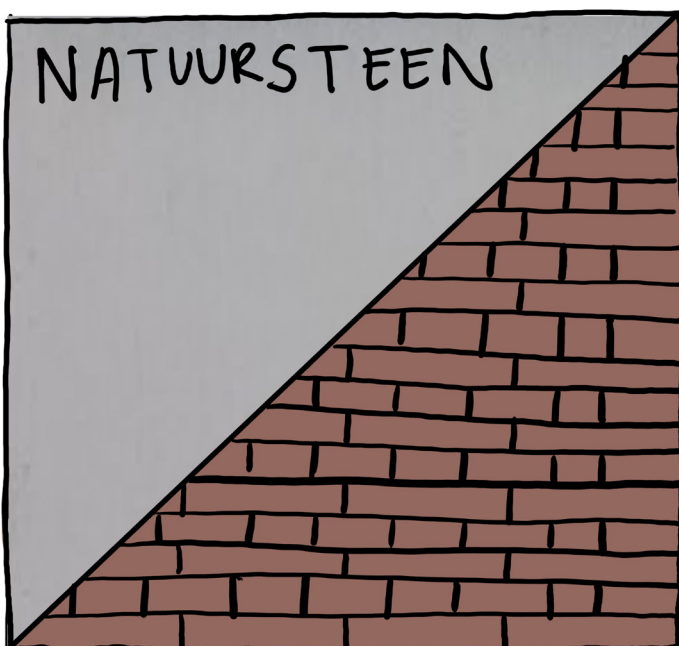

Prinsengracht 2-4, analysetekening gevelmaterialen

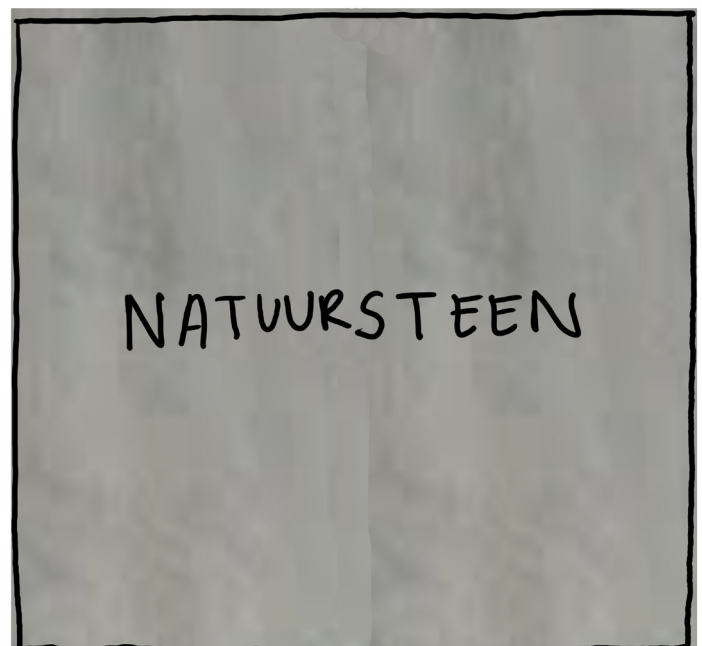
Wanneer er naar de gevels van de vier woningen gekeken wordt, valt het op dat deze overeenkomsten met elkaar hebben maar ook van elkaar verschillen. Tussen de woningen van de derde en de vierde uitleg zit naast een verschil in gebruik van materiaal, ook een verschil vormgeving van de gevel. Terwijl tegelijkertijd de woningen ook een aantal overeenkomsten bezitten.

Tussen de woningen in de derde en vierde uitleg zit, zoals ook al eerder benoemd, een verschil in materiaal gebruik. De Herengracht 170 - 172 en de Prinsengracht 2 - 4 bestaan voor het overgrote deel uit metselwerk in het metselverband kruisverband. Met accenten die gelegd worden door pleisterwerk, zoals te zien is in de analysetekeningen. Denk aan het accentueren van een sluitsteen, de entree, een kapiteel of een kroonlijst. Dit allemaal in tegenstelling tot de Herengracht 476 en Keizersgracht 387, waarbij er juist meer natuursteen wordt gebruikt in de gevel om het voorgenoemde te accentueren. Bij huis De Vicq is het een combinatie van natuursteen met metselwerk en bij De Vergulde Ster bestaat de voorgevel volledig uit natuurstenen elementen.

Er zijn ook gelijkenissen tussen de gevels. Zo heeft de Herengracht 170 - 172 gemetselde pilasters met basementen en kapitelen. Ook de Herengracht 476 heeft pilasters met basementen en kapitelen, alleen zijn deze dan van natuursteen.

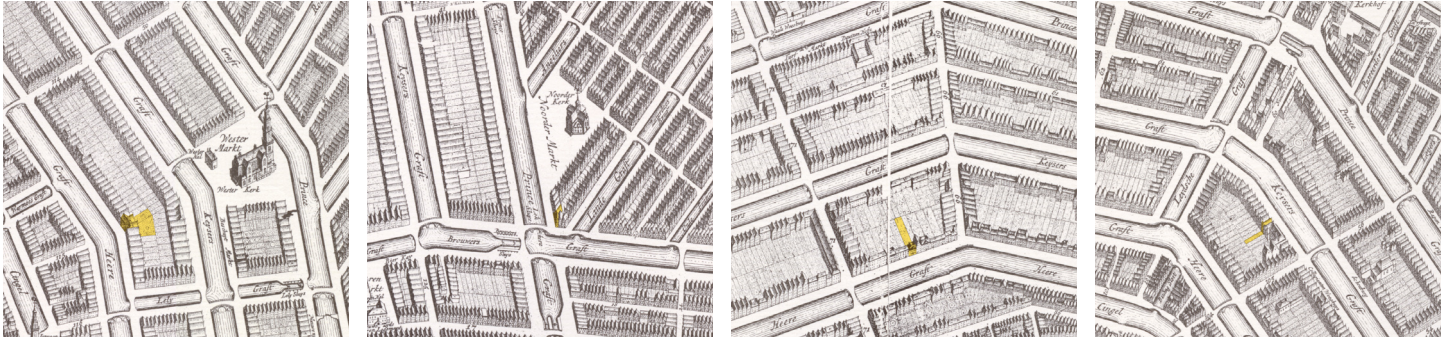
Herengracht 476, analysetekening gevelmaterialen

Keizersgracht 387, analysetekening gevelmaterialen

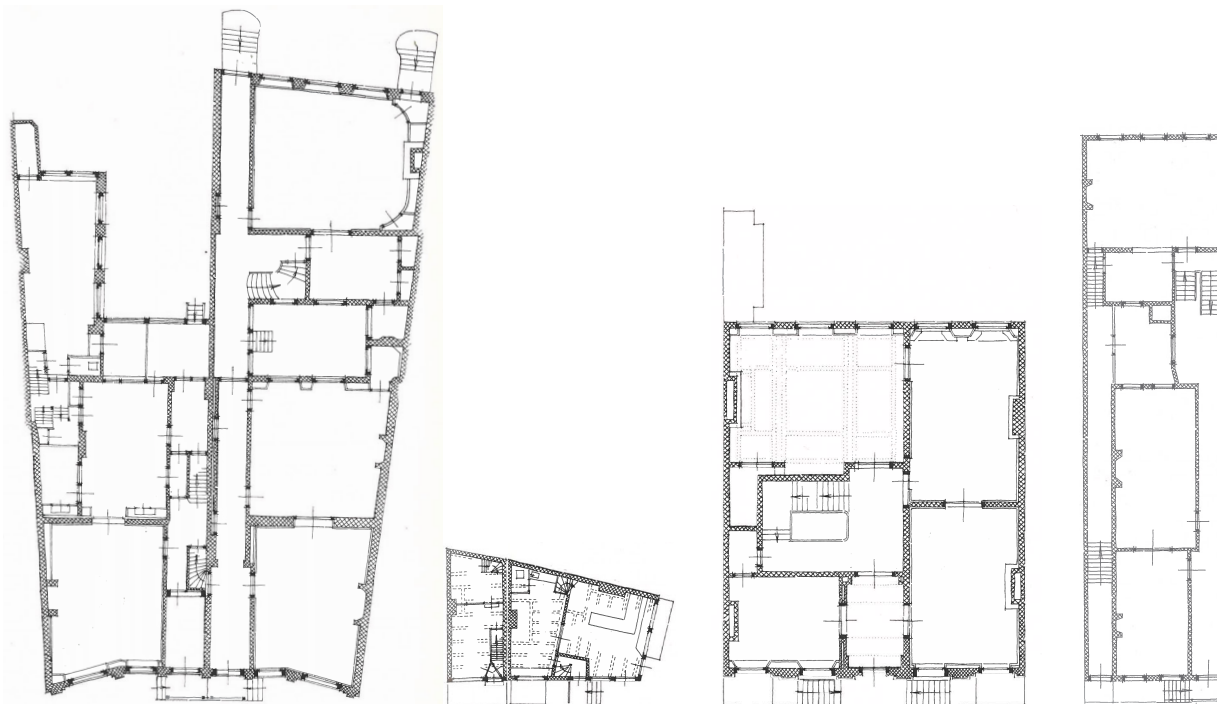
CONCLUSIE

Over de voorgaande vergelijkingen kan een conclusie geschreven worden die de hoofdvraag die in het begin geformuleerd is, beantwoordt. Ter verduidelijking zal de hoofdvraag nogmaals herhaald worden: Is er een relatie te vinden tussen de bouwpercelen en de woningen, die gebouwd zijn in de derde en vierde uitleg, en de uitleggen zelf?

Gerrit de Broen, Amsterdam, 1732, kaartenkamer Bouwkunde TUDelft - Met de vierde uitleg van Amsterdam uitgelicht

Er is een relatie te vinden in de zin dat er overeenkomsten en gelijkenissen zijn tussen de woningen in de derde uitleg en tussen de woningen in de vierde uitleg. Echter leiden niet alle vergelijkingen die gedaan zijn naar een consistent antwoord op de hoofdvraag. Wanneer er namelijk gekeken wordt naar de verschillende woningen en de verhouding tot omgeving, dan valt het op dat Herengracht 170-172, huis Bartolotti, niet veel overeenkomsten heeft in vergelijking met de context van de woning. Dit huis is namelijk veel groter in oppervlakte, maar ook de kavel is veel groter dan bij de omliggende woningen. Dit in tegenstelling tot Prinsengracht 2-4, waarbij de woning en het perceel juist heel klein zijn in vergelijking met de andere percelen aan de Prinsengracht. Een plausibele verklaring hiervoor zou kunnen zijn dat het om een woning op een hoek gaat en dat het perceel dus ook niet heel veel groter ontworpen had kunnen worden. Ook kan het zo zijn dat de ontwerpers van de derde uitleg vast zaten aan deze vorm, omdat ze het perceel moesten inpassen in de bestaande structuur van het landschap. Dit is echter enkel en alleen een aanname.

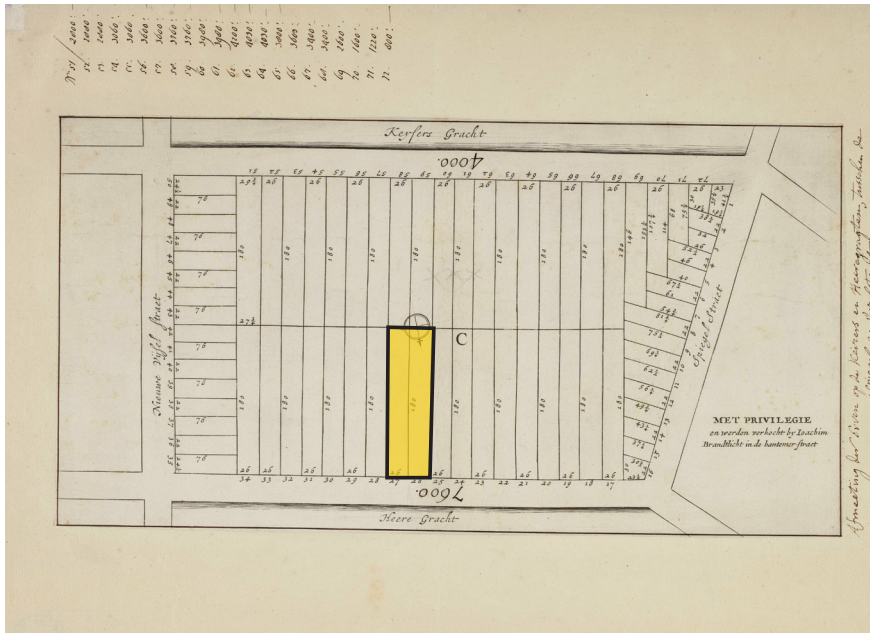
Herengracht 170-172

Prinsengracht 2-4

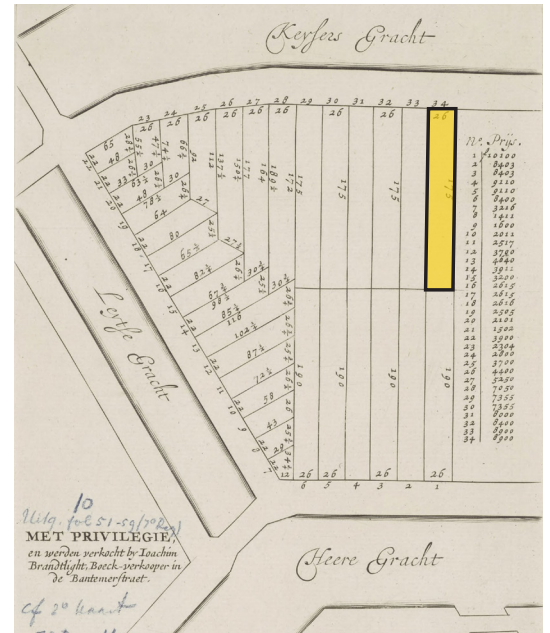
Herengracht 476

Keizersgracht 387

De vergelijking van de plattegronden van de woningen is deels een vergelijking waarbij geen eenduidig antwoord gegeven kan worden op de hoofdvraag. De reden hiervoor is dat er twee uitzonderingen zijn opgenomen in de vergelijking, Herengracht 170-172 en Prinsengracht 2-4, die beide niet representatief zijn voor de gehele derde uitleg. Zo laat Prinsengracht 2-4 wel zien dat er aan de zijde van de Jordaan een wat minder georganiseerde bebouwing aanwezig was. Dit zou aanvankelijk ook gezegd kunnen worden van Herengracht 170-172, maar dat zou niet eerlijk zijn omdat deze woning een uitzondering is in de gehele derde uitleg.

Herengracht 476, uitgiftekaart 1665, SAA

Keizersgracht 387, uitgiftekaart, SAA

Op de vergelijking van de plattegronden van de Herengracht 476 en Keizersgracht 387 kan wel een eenduidig antwoord gegeven worden. Zoals ook op de bovenstaande kaarten te zien is, zijn bijde kavels en daarbij de bebouwing, geen uitzondering binnen het blok waarin gebouwd is. Hiermee kan geconstateerd worden dat de plattegronden deels een relatie inzichtelijk maken tussen de bouwpercelen en de gehele derde en vierde uitleg.

Een vergelijking die wel leidt naar een consistent antwoord op de hoofdvraag is de vergelijking van de percelen van Herengracht 476 en Keizersgracht 387. Hier zie je namelijk duidelijk dat de ontwerpers hun best hebben gedaan om zo veel mogelijk gelijke percelen te creëren, omdat zoals ook al eerder is uitgelegd, het comité vastberaden was om er voor te zorgen dat de uitbreiding van de stad dit keer wel haalbaar was en alle problemen die er waren op een coherente en effectieve manier geadresseerd zouden worden. De percelen aan de Herengracht 476 en de Keizersgracht 387 hebben bijna dezelfde afmeting en vallen in een blok, ook wel park genoemd, waarbij de percelen allemaal bijna dezelfde formaten hebben. Hier is er dus duidelijk een relatie te vinden tussen de bouwpercelen en de gehele vierde uitleg.

Ook de vergelijking van de gevelmaterialen leidt tot een consistent antwoord op de hoofdvraag. Wanneer er enkel en alleen naar de materialen van de voorgevel gekeken wordt, dan kan er geconcludeerd worden dat er een overeenkomst is tussen de materialen die werden gebruikt in de derde uitleg en tussen de materialen die werden gebruikt in de vierde uitleg. In de derde uitleg werd er, wanneer er naar de woningen in de case study gekeken wordt, alleen gebruik gemaakt van metselwerk en pleisterwerk. Natuursteen was op dat moment nog niet heel erg van toepassing. Dit in tegenstelling tot de vierde uitleg, waar grote delen of soms gehele gevels werden uitgevoerd in natuursteen. Er is hiermee dus een relatie tussen de huizen in de uitleg en het materiaalgebruik.

De laatste vergelijking die is gedaan op basis van de vier woningen, is het vergelijken van de vorm van de percelen. Bij deze vergelijking valt het op dat de percelen in de derde uitleg geen vaste of regelmatige vorm hebben, terwijl dat wel het geval is bij de percelen van de vierde uitleg. Deze percelen zijn recht, lijken haaks en hebben dezelfde vorm als het perceel van de burens.

Tot slot kan er geconcludeerd worden dat er op basis van deze vergelijkingen een duidelijke relatie te vinden is tussen de bouwpercelen en de woningen, die gebouwd zijn in de derde en vierde uitleg, en de uitleggen zelf. Toch had het onderzoek nog beter tot een antwoord kunnen leiden wanneer de huizen uit de derde uitleg, wat meer representatiever waren voor hun uitleg. Zo is huis Bartolotti een uitzondering omdat het in een bocht ligt en misschien had er misschien beter een ander dubbel huis gekozen kunnen worden om het vergelijken wat aannemelijker te maken. Dit geldt ook voor Prinsengracht 2-4, omdat deze aan de andere zijde van de Prinsengracht ligt, aan de zijde van de Jordaan, heeft het perceel en tevens de plattegrond een afwijkende vorm in vergelijking met de woningen aan de Prinsengracht aan de andere zijde.

BIBLIOGRAFIE

- Abrahamse, J. (2010). *De grote uitleg van Amsterdam; Stadsontwikkeling in de zeventiende eeuw*. Bussum: THOTH.
Opgeroepen op december 08, 2022
- Abrahamse, J., M., k., & Schmitz, E. (2011). Urban Economics. Urban Development, Land Use and the Real Estate Market in Early Modern Amsterdam. *15th International Conference on "Cultural Heritage and New Technologies* (pp. 163 - 186). Wenen: W. Börner en S. Uhlirz. Opgeroepen op december 15, 2022, van https://www.researchgate.net/publication/266373233_Urban_Economics_Urban_Development_Land_Use_and_the_Real_Estate_Market_in_Early_Modern_Amsterdam
- Besselsen, R. (2022). *Van dijk tot middeleeuwse stad*. TUDelft.
- Brandtlight, J. (sd). *Uitgiftekaart*. Stadsarchief Amsterdam, Amsterdam.
- Kadaster, H. (2023, maart 17). Kadastertekeningen van huizen van Hendrick de Keyser Monumenten. Amsterdam: Niek Smit.
- Kleijn, K., Kurpershoek, E., & Otani, S. (2013). *The Canals of Amsterdam*. THOTH Publishers.
- Knotter, A. (1985). *Bouwgolven in Amsterdam in de 17e eeuw. Economische aspecten van de stadsuitbreidingen*. In: *Wonen in het verleden*. Opgeroepen op maart 10, 2023
- Meijers, E., & Bakker, T. (2017). *De Herengracht en Keizersgracht rond 1768 en nu*. AmsterdamseGrachtenhuizen.info.
Opgeroepen op december 08, 2022
- Meischke, R., Zantkuijl, H., & Rosenberg, P. (2001). *Huizen in Nederland: Amsterdam*. Zwolle: Waanders. Opgeroepen op december 08, 2022
- NPO (Regisseur). (2012). *De Gouden Eeuw* [Film]. Opgehaald van https://www.npostart.nl/de-gouden-eeuw/POMS_S_VPRO_113119
- Rutte, R., & Abrahamse, J. (2021). *Nieuwe historische atlas van Amsterdam: een wereldstad in zestig kaarten, 1200-2025*. Bussum: THOTH. Opgeroepen op december 08, 2022
- SAA. (2023). Stadsarchief Amsterdam. Amsterdam, Nederland.
- Schaap, C. (sd). *Herengracht 170-172, een tekening van de voorgevel van Huis Bartolotti*. Stadsarchief Amsterdam, Amsterdam.
- Schooneveldt, G. (2002). *Amsterdam uitgelegd. De uitleg van Amsterdam in de 17e eeuw: masterplan of mythe?* Opgeroepen op maart 10, 2023
- Uittreksel Kadastrale Kaarten. (2005, augustus). Amsterdam: Het Kadaster.
- Zaal, W. (2001). *Het huis aan de Bocht; Herengracht 476*. Prins Bernhard Cultuurfonds.